

Rozwój podmiotowy w warsztacie twórczym – badania jakościowe nad rezultatami procesu warsztatowego

Subject's development in creative workshop – qualitative research on the course of the workshop process

DOI 10.25951/4077

Wprowadzenie – warsztat twórczy jako metoda rozwoju podmiotowego

W ujęciu pedagogicznym warsztat twórczy jest metodą wspomagania rozwoju podmiotowego poprzez uruchamianie dyspozycji twórczych człowieka. Jego formy i przebieg są zróżnicowane w zależności od przyjmowanych założeń warunkujących inicjowane działania twórcze. Autorską propozycją jest warsztat twórczy przy kreacji plastycznej, wypracowany przez Eugeniusza Józefowskiego w toku jego wieloletnich działań artystycznych o charakterze akcyjnym. Proponowana przez niego forma działania warsztatowego lokuje się w obszarze sztuki, w jej nurcie interaktywnym, zakładającym partycypację w działaniu artystycznym. Założenia teoretyczne mieszczą się w koncepcji edukacji sztuką i nawiązują do idei kształtowania rzeczywistości przez sztukę (zob. Józefowski, Florczykiewicz 2015; Józefowski 2017).

Warsztat twórczy jest realizacją, w której artysta aranżuje sytuacje artystyczne zapraszając osoby (uczestników) do tworzenia obiektów plastycznych (obrazów, rzeźb, instalacji), przyjmuje formę symultanicznej kreacji plastycznej. Celem i ostateczną wartością jest doświadczenie uczestników towarzyszące kreacji – powstałe myśli (sądy poznawcze), oceny czy związane z nimi emocje stanowią właściwą wartość działania warsztatowego, natomiast tworzone obiekty plastyczne stają się narzędziem ich generowania. Tak więc zamysł warsztatu, oprócz założeń odnośnie do kreowanej sytuacji artystycznej, w tym planowanego efektu w postaci obiektu plastycznego, czyli określenia miejsca i tworzyw, obejmuje także temat rozważań mentalnych. Istotą omawianej formy

warsztatu jest kształtowanie rzeczywistości wewnętrznej jej uczestnika, które dokonuje się poprzez wpływ doświadczanej sytuacji twórczej na psychikę, tj. wiedzę, emocje, sposoby wartościowania, poszerzając ostatecznie zakres jego samowiedzy (Józefowski, Florczykiewicz 2015).

Z uwagi na przyjmowane założenia i oczekiwane efekty warsztat twórczy przy kreacji plastycznej posiada określoną strukturę wyznaczającą jego etapy i przyporządkowaną im rolę. Warsztat rozpoczyna się treningiem wyobraźniowym. Jest to wypowiedź prowadzącego warsztat kierowana do uczestników pozostających w warunkach relaksacji. Jej celem jest zainspirowanie ich do tworzenia wizualizacji, czyli obrazów mentalnych lub wizualnych, odzwierciedlających przywołane lub wywołane wypowiedzią przeżycia i wydarzenia biograficzne. Stają się one materiałem wyjściowym dla tworzenia wizualnej struktury obiektu plastycznego na drugim etapie warsztatu, tj. na etapie kreacji artystycznej. Istotą kreacji jest ekspresja przeżyć złożonych na doświadczenie podmiotowe zainicjowane podczas treningu wyobraźniowego. Jej mentalną przestrzenią staje się wewnętrzny dialog. Wywołane w nim refleksje i ustalenia wyznaczają transformacje tworzonej struktury wizualnej, z kolei jej zmieniona forma ujawnia nowe konteksty dla oceny doświadczeń. Etap kreacji jest poświęcony na przyjrzenie się sobie i swojemu życiu, jest swoistym odkrywaniem siebie, w wyniku którego poszerza się samowiedza jednostki. Ostatni etap dyskusji inspirowanej pracami ma na celu poszerzenie pola percepcyjnego i ujawnienie innych kontekstów postrzegania danego problemu, sytuacji. Pozwala na to subiektywna interpretacja prac dokonywana przez innych uczestników warsztatu w perspektywie własnego doświadczenia. Omawianie przebiega według zasady pierwszeństwa wypowiedzi uczestników, autor wypowiada się na końcu (Józefowski 2012; Józefowski, Florczykiewicz 2015).

Istotą omawianej formy warsztatu jest zatem doświadczanie i przeżywanie rzeczywistości wykreowanej w polu estetycznym, w którym przestrzeń fizyczna (struktura artystyczna obiektu) przenika się z przestrzenią psychiczną – przeżyciami uczestników. Miarą rozwoju podmiotowego dokonującego się w tym działaniu jest zakres poszerzenia samowiedzy. Należy dodać, że jest to forma niedyrektywna, która zapewnia ekspresję urazowych treści w bezpieczny sposób, zostają bowiem ukryte w kodzie ikonicznym. Ekspresji towarzyszy katharsis, przyczyniając się do odczucia ulgi (psychicznego oczyszczenia). Wskazane właściwości wyznaczają pedagogiczną wartość warsztatu twórczego przy kreacji plastycznej.

Mimo że warsztat twórczy w różnych jego odmianach jest szeroko stosowany w praktyce pedagogicznej i terapeutycznej, to badania nad nim są nieliczne

reprezentowane w literaturze przedmiotu. Teoretyczne studia nad jego formą były podejmowane głównie przez Józefowskiego – twórcę tej metody (Józefowski 2009; 2012; 2017). W ich ramach dokonano opisu założeń i przeprowadzono analizy jego struktury oraz uruchamianych w nim mechanizmów, tj. myślenia obrazowego, wyobraźni twórczej (Józefowski, Florczykiewicz 2015). Przeprowadzono badania jakościowe nad zależnością między kompetencjami plastycznymi a formą narracji wizualnej, zgodnością treści narracji z tematyką warsztatu oraz przeobrażeniami poznawczymi i emocjonalnymi inspirowanymi myśleniem obrazowym (Józefowski, Florczykiewicz 2015). W badaniach eksperymentalnych określono wpływ działania warsztatowego na rozwój poznawczy i emocjonalny, które mierzy się zmiennymi osobowościowymi. Wykazano, że proces warsztatowy przyczynia się do wzrostu poziomu zmiennych: kreatywności, poczucia koherencji, poczucia zaradności, samooceny w zakresie jej komponentów – ogólnej samooceny, samokontroli, atrakcyjności fizycznej, obronnego wzmacniania samooceny oraz dobrostanu (Józefowski, Florczykiewicz 2015). Wykazano również wpływ warsztatu na rozwój tożsamości (Józefowski, Florczykiewicz 2015).

Uzyskane rezultaty wskazują na zakres potencjalnego rozwoju dokonującego się w działaniu warsztatowym, jednak dla pełnego uzasadnienia tej tezy niezbędne są dalsze, pogłębione studia jakościowe nad inicjowanym w nim doświadczeniem, które pozwolą dotrzeć do subiektywnej sfery odczuć jego uczestników.

Rozwój podmiotowy w procesie warsztatowym

Założenia badawcze

Przeprowadzone badania mieszczą się w obrębie paradygmatu pedagogiki zorientowanej humanistycznie w metodologicznym nurcie badań przez sztukę (Kubinowski 2010), w którym zakłada się poznawcze wykorzystanie form sztuki w badaniach edukacyjnych. Ich istotą jest „wykorzystanie różnych dziedzin artystycznych (...) do poznawania człowieka w toku uprawiania przez niego sztuki, a pośrednio w różnych wymiarach, czyli w szerokim rozumieniu – pedagogii” (Finley 2005 za: Kubinowski 2019, s. 188). Dają one możliwość szerszego uchwycenia i pogłębionego rozumienia doświadczenia człowieka.

Celem badań był opis zakresu rozwoju podmiotowego zachodzącego w warsztacie twórczym oraz efektów procesu warsztatowego.

Badani uczestniczyli w dwóch warsztatach twórczych, realizowanych w różnych grupach studentów – warsztat pt. „Książka o oczekiwaniach i dawaniu” (Józefowski 2012) oraz „Ciemne i jasne strony życia”. Ich problematyka była zbliżona. Refleksja zainicjowana w pierwszym warsztacie dotyczyła uświadomienia sobie własnych oczekiwań i potrzeb w relacjach społecznych, natomiast drugi warsztat inicjował ocenę podmiotowych odczuć z relacji z rzeczywistością wewnętrzną (potrzeb, oczekiwań wobec życia) i społeczną. Celem obu warsztatów był rozwój samowiedzy w zakresie określonym przez ich problematykę.

Miarą rozwoju podmiotowego uczyniono samowiedzę. Samowiedza wyraża się w znajomości siebie – własnych celów, planów, kompetencji (zdolności) i ich obiektywnej samoocenie. Wpływa na obiektywizację oczekiwań względem siebie i innych ludzi, zapewniając odczucie zadowolenia z życia i odczuwanie jego sensu. Z tych powodów jej rozwijanie staje się istotnym celem oddziaływań pedagogicznych ukierunkowanych na wspomaganie rozwoju jednostki.

Przeprowadzono badania jakościowe, w których posłużono się techniką wywiadu. Bezpośrednio po warsztacie poproszono uczestników o opisanie podmiotowego znaczenia zainicjowanych w nim doświadczeń w pisemnej notatce. Zadano pytanie: Jakie znaczenie miały dla Ciebie doświadczenia (myśli, emocje) zainicjowane w warsztacie? Notatka była anonimowa, nie określono żadnych wymogów dotyczących jej treści. Zastosowaniu wywiadu w formie pisemnej przyświecały dwie intencje: uzyskanie odczuć istniejących bezpośrednio po warsztacie oraz wyeliminowanie wpływu osoby prowadzącej wywiad na treść referowanych doświadczeń, uwzględniając fakt, że już sama obecność innej osoby uruchamia w jednostce dążenia do określonej autoprezentacji. Zastosowana procedura badawcza ma źródło w synergiczno-partycypacyjnym paradygmacie opartym na pedagogice zorientowanej humanistycznie (Kubinowski 2010). W myśl jego założeń uczestnik (respondent) jest traktowany jako myślący i czujący podmiot badania, biorący w nim czynny udział i któremu przysnaje się prawo do narracji o sobie i własnych odczuciach.

Do opracowania materiału badawczego zastosowano podejście interpretatywne, posłużono się metodą analizy treści. Wskaźnikiem rozwoju samowiedzy uczyniono pojawienie się nowych treści w samoświadomości jednostki, w szczególności odnoszących się zarówno do uświadomionych cech, dążeń, planów, jak i ocen określonych obszarów rzeczywistości wewnętrznej i społecznej oraz zamiarów wskazujących na zmiany siebie, swoich zachowań, perspektyw życiowych.

W opracowaniu materiału badawczego posłużono się dodatkowo metodą ilościową. Treści uzyskanych pisemnych opisów doświadczeń skategoryzowano, odwołując się do założeń teoretycznych (Józefowski, Florczykiewicz 2015) odnośnie rozwoju dokonującego się w działaniu warsztatowym. Przyjęto, że: (1) warunkiem zainicjowania rozwoju podmiotowego jest koncentracja na sobie, (2) umożliwi ona uzyskanie wglądu, który prowadzi do weryfikacji obrazu siebie, (3) o poszerzeniu samowiedzy świadczy treść refleksji złożonych na doświadczenie warsztatowe, (4) jej następstwem jest określenie kierunków zmiany, (5) katharsis towarzyszące działaniom warsztatowym przyczynia się do poprawy nastroju. Wyróżniono sześć kategorii oceny warsztatu twórczego przez jego uczestników: (1) treść doświadczenia podmiotowego (obszar samowiedzy), (2) koncentracja na *ja*, (3) ocena warsztatu w aspekcie podmiotowego znaczenia, (4) odniesienie do emocji, (5) formułowanie wniosków pod wpływem doświadczenia warsztatowego, (6) refleksje nad metodą warsztatu (aspekt dydaktyczny).

Próba

Uczestnikami badań byli studenci kierunków pedagogicznych. Ostatecznie zebrano wypowiedzi od 110 uczestników warsztatów, w tym 50 wywiadów od studentów podyplomowych studiów w zakresie arteterapii, 41 wywiadów od studentów podyplomowych studiów w zakresie socjoterapii oraz 19 wywiadów od studentów studiów licencjackich na kierunku pedagogika. Wiek badanych był zróżnicowany, mieścił się w przedziale 21–51 lat. Należy dodać, że studenci studiów podyplomowych brali udział w dwóch warsztatach.

Zróżnicowane było również doświadczenie i wiedza respondentów w zakresie metod i założeń arteterapii – studenci podyplomowych studiów w zakresie arteterapii mieli szerszą wiedzę teoretyczną w zakresie arteterapii i znacznie większe doświadczenia z udziału w działaniach arteterapeutycznych.

Dyskusja wyników

Analizy ilościowe

Ilościowe zestawienie uzyskanych rezultatów (tabela 1) ukazuje sposób odbioru działania warsztatowego przez jego uczestników. Największe znaczenie w recepcji uczestnictwa w warsztacie twórczym wydają się mieć treści uzyskanego w nim doświadczenia – odwołało się do nich 52,7% badanych, podmiotowe znaczenie warsztatu – 35,5% badanych wskazuje, że uczestnictwo w nim

było ważnym doświadczeniem oraz koncentracja na sobie – 30,9 %. Prawie 1/4 badanych deklaruje, że doświadczenie warsztatowe wpłynęło na sformułowanie wniosków na przyszłość odnoszących się do zmiany myślenia czy zachowań. Na wymienione efekty warsztatu znacznie rzadziej wskazują studenci arteterapii w porównaniu ze studentami socjoterapii i pedagogiki. Ich wyższa wiedza w zakresie mechanizmów działania arteterapeutycznego oraz doświadczenia uczestnictwa w arteterapii mogły spowodować dwa rodzaje reakcji: niższe zaangażowanie w działanie warsztatowe, sprzężone z efektem znużenia, lub zahamowanie otwartości wypowiedzi w obawie przed nadmiernym odkryciem się. Inną przyczyną może być ukierunkowanie na kształcenie zawodowe – otrzymane wyniki pokazały, że na metodycznych aspektach warsztatu najczęściej koncentrowali się studenci arteterapii.

Badani rzadko odwoływali się do emocji wzbudzonych w toku działania warsztatowego. Na tej podstawie można wywnioskować, że nie były one na tyle silne, aby skupiać na nich uwagę. Wniosek ten koresponduje z poznawczym ukierunkowaniem doświadczenia warsztatowego na rozwój samowiedzy. Powołując się na twierdzenie, że treści odnoszące się do *ja* mocno absorbują podmiot, można przypuszczać, że refleksje wywołane problematyką warsztatu silnie zaangażowały uczestników poznawczo, stąd przypisane im emocje zostały niejako zepchnięte na dalszy plan.

Tabela 1. Podmiotowe znaczenie doświadczeń warsztatowych

Kategorie	Studenci arteterapii	Studenci socjoterapii	Studenci pedagogiki	Ogółem	
	n	n	n	N	%
Treść doświadczenia podmiotowego (obszar samowiedzy)	17	32	9	58	52,7
Koncentracja na „ja”	7	26	1	34	30,9
Podmiotowe znaczenie warsztatu	16	13	10	39	35,5
Odniesienie do emocji	7	1	4	12	10,9
Formułowanie wniosków pod wpływem doświadczenia warsztatowego	7	19	4	30	27,3
Refleksje nad metodą warsztatu (aspekt metodyczny)	14	8	0	22	20,0
Liczba badanych	50	41	19	110	–

Analizy jakościowe

Treść wypowiedzi uczestników warsztatów została poddana selekcji w odniesieniu do mechanizmów strukturyzacji doświadczenia uruchamianych w procesie warsztatowym, następnie wybrane fragmenty poddano interpretacji na gruncie teorii opisującej proces warsztatowy.

Pierwsza grupa wybranych treści dotyczyła skupienia uwagi na sobie oraz pobudzenia refleksji odpowiadającej problematyce warsztatu – w zależności od warsztatu treść refleksji odnosiła się do potrzeb i oczekiwań lub pozytywnych i negatywnych aspektów życia. Do zainicjowania procesu rozwijania samowiedzy niezbędna jest koncentracja na *ja*, czyli skupienie uwagi na własnych myślach, emocjach, dążeniach, co jest równoznaczne z uruchomieniem procesów samoświadomościowych, będących źródłem wiedzy o *ja*. Samoświadomość jest to stan, w którym jednostka nie tylko doświadcza siebie, ale czyni siebie przedmiotem poznania. W tych warunkach zachodzi wgląd, czyli proces „odkrywania” nieuświadomianych dotąd powiązań między zdarzeniami i ich wpływu determinującego zachowanie jednostki. Ich pojawienie się w polu samoświadomości inicjuje ocenę w kontekście aktualnej (posiadanej) wiedzy o sobie. O wystąpieniu wglądu wnioskowano na podstawie następujących fragmentów wypowiedzi¹:

Zajrzałam w głąb siebie, lepiej poznałam samą siebie (studentka socjoterapii).

Dowiedziałam się więcej o sobie (...), bardziej dostrzegłam swoje potrzeby (studentka socjoterapii).

Jestem pod ogromnym wrażeniem, jak dogłębnie po warsztatach spojrzałam w swoje wnętrze (studentka arteterapii).

Udało mi się odkryć „wielowątkowość” mojego wnętrza i poukładać na różnych płaszczyznach (studentka arteterapii).

Otwierają mi się oczy na to, co jest w moim środku (studentka arteterapii).

Dokonany wgląd generował określone myśli i powiązane z nimi emocje. W przypadku warsztatu „Książka o oczekiwaniach i dawaniu” dotyczyły one identyfikacji nieuświadomianych dotąd aspektów funkcjonowania społecznego i ich oceny w kategoriach korzystnych i niekorzystnych dla podmiotu, natomiast w przypadku warsztatu pt. „Ciemne i jasne strony życia” związane były z uświadomieniem subiektywnych odczuć na temat pozytywnych i negatyw-

¹ W znacznej części wypowiedzi wystąpiły jednakowe wątki treściowe, stąd w tekście przytoczone zostały wypowiedzi przykładowe.

nych aspektów życia oraz oceną ich wpływu na funkcjonowanie, odczuwanie sensu i jakości życia. Przywołane treści odpowiadają tematyce warsztatu i są zgodne z jego celami, co oznacza, że zaplanowany proces warsztatowy spełnia swoją rolę. Uczestnicy stwierdzili:

Zajęcia warsztatowe pomogły uświadomić mi, co jest ważne w życiu, czego oczekuję od innych i co sama mogę im dać (studentka pedagogiki).

Pozwolił na chwilę „zatrzymać się” i zastanowić nad tym, czego w życiu [człowiek – wtrącenie J.F.] oczekuje, do czego zmierza, jakie są jego potrzeby, ale także pozwolił uświadomić sobie, jacy my jesteśmy dla drugiego człowieka. Zobrazował on potrzeby (...) (studentka pedagogiki).

Warsztat ten uświadomił mi, jaka naprawdę jestem. Zobaczyłam swoje słabe i mocne strony. Poznałam siebie i swój charakter, swoje wnętrze. Uświadomiłam sobie, jakim jestem człowiekiem (studentka socjoterapii).

Przemyślenie jeszcze raz tego co daję innym od siebie, czy czasem „moja dobroć” nie powoduje tego, że inni z łatwością zwracają się do mnie po pomoc, nawet wtedy kiedy są w stanie sami poradzić sobie, zabierając mój czas (studentka socjoterapii).

Dowiedziałam się, że zbyt dużo czasu poświęcam na pracę (studentka socjoterapii).

Uświadomiłam sobie, ile powinienam dawać, żeby zachować równowagę i harmonię (...) ile mam mocnych stron, ile mam słabych stron (studentka socjoterapii).

Wypowiedzi określają treściowy zakres samowiedzy uzyskanej w warsztacie. Proces wglądu jest dla uczestników ważnym i podniosłym doświadczeniem, łączą je z pozyskaniem nowej wiedzy o sobie i oceniają w kategoriach podmiotowego „zysku” z warsztatu.

Warsztat dał mi możliwość określenia swoich potrzeb, nazwania ich, wyrażenia oczekiwań i potrzeb (studentka socjoterapii).

Uświadomiłam sobie, jak ważne jest zachowanie równowagi pomiędzy pracą a życiem osobistym (studentka socjoterapii).

Dowiedziałam się o sobie kilku rzeczy, poznałam cechy, których do końca nie byłam świadoma. Może dzięki temu zacznę trochę inaczej postrzegać siebie (studentka pedagogiki).

Uświadomiłam sobie swoje dobre i złe emocje, miałam chwilę, aby zastanowić się nad czym muszę pracować (studentka socjoterapii).

Zgodnie z prawidłowością tworzenia wiedzy, nowe informacje są wbudowywane w istniejące struktury, stając się podstawą ich modyfikacji. Tak też sta-

ło się w przypadku wglądu dokonanego w warsztacie – pozyskana wiedza stała się punktem wyjścia dla określenia kierunku zmian postaw i zachowań oraz weryfikacji dążeń i celów życiowych. Do takiej zmiany nawiązywały następujące stwierdzenia uczestników:

Warsztat wzbudził we mnie refleksję, czy nie oczekuję od siebie zbyt wiele (...) Uświadomiłam sobie, jak ważna jest dla mnie moja wolność i niezależność, i że chcę, muszę dbać o to bym pozostała sobą (studentka socjoterapii).

Nastąpiła zmiana w moim myśleniu (studentka arteterapii).

Zrozumiałam, dlaczego odgradzam się od otoczenia, wiem, nad czym pracować. Nabrałam pewności siebie, dostrzegłam, co jest we mnie piękne. Do obecnej chwili nie do końca to dostrzegałam (studentka arteterapii).

Niektórzy wyrażali je w postaci dyrektyw kierowanych do siebie, np. studentka socjoterapii napisała: „zaczynij myśleć o sobie!!!”. Taka forma wypowiedzi świadczy o sile emocji towarzyszących pozyskanej wiedzy o sobie oraz znaczeniu jej pozyskania dla rozpoczęcia procesu zmiany siebie, równoznacznym z podjęciem odpowiedzialności za siebie.

Uświadomienie sobie konieczności zmiany i jej kierunku jest wynikiem ujawnienia niekonsekwencji w myśleniu o rzeczywistości. Wskazuje ona na istnienie zafałszowań poznawczych w posiadanej reprezentacji świata, czyli nieobiektywnych przekonań na temat siebie i relacji z innymi, które zazwyczaj są wynikiem niesprawiedliwego oceniania siebie. Konsekwencją zaś ich uświadomienia jest weryfikacja i obiektywizacja umysłowej reprezentacji. Z wypowiedzi wynika, że odkrywanie siebie jest procesem podniosłym, istotnym dla jednostki, angażującym emocjonalnie.

Otwierają mi się oczy na to, co jest w moim środku. Dzisiejsze warsztaty były dla mnie głębokim doznaniem (studentka arteterapii).

W trakcie dużo się wydarzyło, co tak naprawdę odkrywało prawdę o mnie. Poruszył mnie (studentka arteterapii).

Struktura warsztatu twórczego jest podporządkowana całemu procesowi, który zmierza do realizacji rozwoju podmiotowego. Cele przypisywane każdemu etapowi są realizowane zgodnie z zamierzeniami. Trening wyobrazeniowy inicjuje refleksje i wgląd w zakresie zaplanowanej problematyki:

W trakcie wyobrażania czułam w sobie wiele pytań, ale też pojawiały mi się konkretne obiekty odzwierciedlające moje miejsce w świecie i relacje ze światem (studentka arteterapii).

Nic, co tworzymy, nie jest przypadkowe, że nawet gdy wydaje nam się, że pewne elementy, kształty, kolory rysunku nie mają sensu ani znaczenia, tak naprawdę sporo mówią o autorze (studentka arteterapii).

Kreacja obiektu inicjuje dalsze refleksje, pojawiają się one jako wynik wewnętrznego dialogu osoby tworzącej. Twierdzenie uczestniczki, studentki arteterapii: „Rysunek był dla mnie mocno porządkujący i silnie angażujący emocjonalnie” pokazuje, że dialog ten poszerza widzenie i weryfikację oceny rozważanych problemów. Wyrażenie trudnych treści i emocji jest częścią dokonującego się katharsis: „proces kreacji może być powodem uwolnienia pewnych napięć” (studentka arteterapii); „Czułam radość z rysowania, ponieważ ważne były symbole, a nie sam rysunek. Nastąpiła zmiana w moim myśleniu” (studentka arteterapii). Podkreślane są projekcyjne wartości tworzonych obiektów plastycznych: „Instalacja stała się dla mnie swoistym lustrem. Wchodzę z nią w interakcję, doświadczenie trwa, proces się toczy. Poszczególne symbole stają się dla mnie coraz bardziej wyraziste i wypełniają się treścią” (studentka arteterapii).

Omawianie prac zgodnie z zamierzeniem poszerza perspektywy widzenia problemu, zarówno autora omawianej pracy, jak i uczestników, komentujących cudze prace: „Ważne było dla mnie oglądanie i analizowanie prac innych uczestników, ponieważ odkrywałam w nich wiele elementów uczuć, przekonań, nastawień moich, z mojego życia” (studentka arteterapii); „zajęcia były bardzo otwierające, oprócz spojrzenia w głąb siebie dały możliwość otwarcia na interpretację innych” (studentka arteterapii); „Bardzo dużo informacji otrzymuję przy omówieniu. To cenne” (studentka arteterapii). Etap ten jest wysoko oceniany przez uczestników, którzy podkreślają jego rolę w zyskaniu samowiedzy: „to doświadczenie było dla mnie ciekawe i wzbogacające” (studentka arteterapii).

Oprócz umożliwienia rozstrzygnięcia postawionego problemu zebrany materiał badawczy dostarczył innych danych, istotnych dla omówienia oddziaływania warsztatu twórczego na jego uczestników. Dotyczą one emocji generowanych w warsztacie, głównie na etapie omawiania prac. Jedną z nich jest niepewność, co ujawniono w wypowiedziach: „czułam ciekawość i niepewność pod kątem opinii reszty grupy” (studentka pedagogiki); „Warsztat mnie zaintrygował, ale również czułam niepewność, co zostanie powiedziane o mojej pracy” (studentka pedagogiki); „Podczas omawiania prac czułam lekką niepewność, gdyż nie wiedziałam, jak moja praca zostanie zinterpretowana”. Tłem niepewności stają się potrzeby afiliacji i aprobaty społecznej. Wypowiedzi uczestni-

ków, inspirowane wykonaną pracą plastyczną, są próbą odczytania zawartego w niej przekazu, jednak z uwagi na jego osobiste treści mogą być odbierane jako opinia wyrażona o jego autorze. Opinie te są traktowane jako informacja o tym, jak autor jest odbierany przez grupę, jeśli są trafne, świadczą o empatii i zainteresowaniu grupy: „informacja od uczestników była równie ważna (...). Poczucie, że ktoś ją zrozumiał, zobaczył tak, jak ja ją widzę, była dla mnie bardzo cenna” (studentka arteterapii); „Na końcu czułem zadowolenie, że grupa odczytała mój rysunek, tak jak ja o nim myślałem” (student arteterapii).

Uczestnicy warsztatu pozytywnie oceniają jego rolę, wskazując na kształtowanie wiedzy o sobie czy właściwości integrujące grupę: „poznałam bardziej koleżanki z grupy” (studentka arteterapii). Mimo doświadczania różnych emocji w procesie warsztatowym, w konsekwencji warsztat wpływa pozytywnie na dobrostan psychiczny: „Czułam przyjemne emocje w trakcie omawiania prac. Z uśmiechem opuszczam zajęcia” (studentka socjoterapii); „bardzo miło się na nich [zajęciach – wtrącenie J.F.] czułam” (studentka arteterapii); „Warsztat pozwolił mi odpuścić planowanie i zastanawianie się nad tym, co powinnam zrobić i jak to wypadnie, pozwoliłam sobie na autentyczność i swobodę oraz nieprzejmowanie się opiniami” (studentka arteterapii); „Warsztat był dla mnie mocnym i ważnym doświadczeniem” (studentka arteterapii). Dla niektórych osób warsztat jest impulsem do zapoczątkowania myślenia o sobie, w przypadku innych, którzy wcześniej dokonywali refleksji samoświadomościowych, warsztat przyczynia się do ich modyfikacji: „Widzę dzięki dzisiejszym zajęciom, że dokonują się we mnie pewne zmiany. Akceptuję więcej sytuacji teraz” (studentka arteterapii).

Rozwój podmiotowy dokonujący się w warsztacie zależy od potrzeb i braków w zakresie samowiedzy. Osoby, które odznaczają się wysoką znajomością siebie, pod wpływem procesu warsztatowego utwierdzają ją: „Warsztat (...) nie wywołał we mnie silnych emocji. Był dla mnie potwierdzeniem tego, co wiem” (studentka arteterapii).

Część badanych, głównie studentów arteterapii, podkreślało metodyczne aspekty warsztatu, wskazując na zakres celów edukacyjnych możliwych do realizacji: „jest to dobra metoda aby poznać kogoś, jest to dobra metoda na uporządkowanie swoich wartości, ale również może być sposobem do rozwiązywania problemów, konfliktów itd.” (studentka socjoterapii); „rozwija umiejętność mówienia o sobie” (studentka socjoterapii). Pojawiła się refleksja nad pedagogicznymi, terapeutycznymi oraz poznawczymi właściwościami warsztatu: „możliwość dyskusji bez oceny i krytyki (...) możliwość oderwania się od codzienności” (studentka socjoterapii); „Warsztat pomógł mi odnaleźć, co jest

istotne w arteterapii – odróżnić ją od zajęć czysto artystycznych oraz umieścić w szerszym kontekście – uczuć, środowiska, sytuacji osobistej osoby tworzącej” (studentka arteterapii).

Podsumowanie

Interpretacja uzyskanego materiału badawczego potwierdza, że w procesie warsztatowym następuje rozwój podmiotowy w zakresie zgodnym z zamierzeniem. W przeprowadzonych warsztatach dokonało się poszerzenie samowiedzy. Treść zainicjowanych w warsztacie podmiotowych doświadczeń odpowiada jego problematyce. Znaczna część uczestników deklaruje poszerzenie wiedzy o sobie: w zakresie uświadomienia sobie własnych potrzeb i oczekiwań w relacjach społecznych oraz odczuwanych podmiotowo pozytywnych i negatywnych aspektów życia.

Poszczególne etapy warsztatu realizują zamierzone cele, tj. (1) uzyskanie koncentracji na sobie, (2) wzbudzenie wglądu i wewnętrznego dialogu, (3) poszerzenie perspektyw widzenia problemu i weryfikacja jego oceny. Podczas warsztatu zachodzi katharsis, przyczyniając się do podwyższenia odczuwanego dobrostanu, następuje identyfikacja zafalszowań poznawczych, co przyczynia się do poszerzenia samowiedzy.

Należy podkreślić, że metoda warsztatu uzyskuje pozytywne oceny uczestników, jest ceniona jako skuteczne źródło pozyskiwania wiedzy o sobie. Doświadczenia w pracy ze sobą oraz wiedza w zakresie arteterapii poszerzają refleksje nad warsztatem o perspektywę zawodową, związaną z efektywnością w pracy z innymi ludźmi.

Uzyskane wyniki pozwalają na wyodrębnienie istotnych aspektów oddziaływania warsztatowego w kontekście potrzeb jego uczestników. Zgodnie z założeniami badań jakościowych ustalenia te mogą być punktem wyjścia dla projektowania badań eksplorujących szerzej problematykę inicjowania rozwoju podmiotowego w procesach arteterapeutycznych.

BIBLIOGRAFIA

- Finley S. (2005), *Arts-based inquiry. Performing revolutionary pedagogy*, w: N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), *The Sage handbook of the qualitative research* (3rd edition), Thousand Oaks–London–New Delhi: Sage Publications.

- Józefowski E. (2009), *Edukacja artystyczna w działaniu warsztatowym*, Łódź: Wydawnictwo AHE.
- Józefowski E. (2012), *Arteterapia w sztuce i edukacji*, Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Józefowski E. (2017), *Warsztaty twórcze przy kreacji plastycznej jako doświadczenie partycypacji w sztuce*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Józefowski E., Florczykiewicz J. (2015), *Warsztat twórczy jako okazja rozwoju podmiotowego w przestrzeni sztuki*, Wrocław: JAKS.
- Kubinowski D. (2010), *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – metodyka – ewaluacja*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

STRESZCZENIE

Przedmiotem zaprezentowanych badań jest warsztat twórczy przy kreacji plastycznej. Warsztat jest formą działań artystycznych mieszczącą się w nurcie sztuki partycypacyjnej. Jego założenia mają źródła w teorii wychowania estetycznego, a jego cele i struktura wskazują na pedagogiczne inklinacje. W perspektywie pedagogicznej warsztat twórczy daje się ujmować jako metoda pracy z drugim człowiekiem, ukierunkowana na rozwój podmiotowy.

Celem badań było ukazanie zakresu rozwoju podmiotowego dokonującego się w działaniach warsztatowych. Przeprowadzono badania jakościowe, oparte na materiale zebrany w wywiadach z ich uczestnikami. Potwierdzono, że warsztat twórczy przy kreacji plastycznej inicjuje refleksję samoświadomościową, prowadząc w konsekwencji do pogłębienia samowiedzy. Wynikiem procesu warsztatowego są odczucia o charakterze kataraktycznym. Poczynione ustalenia pozwalają na rekomendację metody warsztatu twórczego do zastosowania w praktyce pedagogicznej.

SŁOWA KLUCZOWE: warsztat twórczy, rozwój podmiotowy, metody rozwoju podmiotowego, badania jakościowe, samowiedza

SUMMARY

The subject of the presented research is the creative workshop accompanying artistic creation. A workshop is a form of artistic activity that is contained in the scope of participatory art. Its assumptions have their roots in the theory of aesthetic education, whereas its goals and structure indicate pedagogical inclinations. In the pedagogical perspective, creative workshop can be seen as a method of working with another person, focused on the subject's development.

The aim of the research was to show the scope of subjective development taking place in workshop activities. Qualitative research was conducted based on material

collected in interviews with workshop participants. It was confirmed that the creative workshop, alongside artistic creation, initiates self-aware reflection, consequently leading to a deepening of self-knowledge. The workshop process results in cathartic feelings. The findings allow for the recommendation of the creative workshop method to be used in pedagogical practice.

KEYWORDS: creative workshop, subjective development, methods of subjective development, qualitative research, self-knowledge

JANINA FLORCZYKIEWICZ – Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
e-mail: janina.florczykiewicz@uph.edu.pl

Pedagogika / Pedagogy

Przysłano do redakcji: 20.09.2019

Przysłano do redakcji po recenzjach / Received in revised form: 21.11.2019

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 3.12.2019